

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

ІСТОРІОГРАФІА

Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2023

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 7–8 квітня 2023 р. — 124 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 9 від 30 березня 2023 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Відповідальний редактор —
д. філос. н., проф. **Ю. А. Добролюбська**

Редакційна колегія:

- д. філос. н., проф. **Є. Р. Борінштейн** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **А. О. Добролюбський** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **С. В. Іванова** (Інститут археології НАН України);
д. іст. н., проф. **А. В. Красножон** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. Є. Ліхачова** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **В. В. Окорокова** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **В. А. Савченко** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **З. М. Агаманюк** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. М. Присяжнюк** (Ун-т Ушинського).

його слова підтверджують і архівні документи: озимини збирали по 10–12 пудів з десятини, кукурудза, кормові трави вигоріли, соняшник просто зів'яв від спеки.

Вкрай важливим було ставлення до релігії селян. Через заборону церкви як такої, у газеті «Червоний степ» згадуються такі моменти: «У багатьох незаможницьких хатах „святі ікони“ почали мандрувати прямим шляхом у піч. Туди їм і дорога! Швидко дійде черга до кадил, багряниць та кропил...» [5, с. 61]. І, дійсно, радянська влада домоглася того, щоб селяни зменшували свій потяг до релігії, адже це стало заборону.

Отже, буденне життя мешканців села Гросулове за часів НЕПу 1921–1929 років складалося з чималої низки політичних подій, під час яких відбувалися заходи щодо «розкуркулення» селян, покращення згуртування пролетарських та напівпролетарських мас серед мешканців. Багато доль людей зазнали в цей час змін. Важливим є те, що позитивні зрушення дійсно відбувались в економіці, хоч і ненадовго, адже буденне життя селян було схоже на постійну працю всією родиною.

1. Бондар В. В. Повсякденне життя селянства Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.: до історіографії питання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bondar_Vadym/Povsiakdenne_zhyttia_selianstva_Naddnyprianskoj_Ukrainy_druhoi_polovyny_XIX_pochatku_XX_st
2. Георгізов Г. М. Модифікація селянського менталітету за часів НЕПу. *Український селянин*. Випуск 7. 2003. С. 41–43.
3. Георгізов Г. М. Українське селянство доби НЕПу: динаміка політичних настроїв та свідомості. Черкаси: ФОП О. Ф. Нечитайло «Поліграфічний центр», 2016. 133 с.
4. Удод О. Історія повсякденності: питання методології та історіографії. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*. 2010. № 2. С. 20.
5. Шнабель-Тихомирова О. Я. Через усі кола пекла: Книга — пам'ять. Одеса: Астропринт, 2000. 360 с.

Гурік М. В.

Колабораціонізм в Україні під час Другої світової війни

Колабораціонізм як наратив в умовах війни був і залишається багатограним і суперечливим явищем. З одного боку — це провина і зрада, а з іншого боку — це вимушений крок та умова виживання населення на окупованих територіях. В науковій літературі в різні часи

на основі історичного досвіду колабораціонізму в державах, які були окуповані, виокремлюють його види і аналізують, через призму політичної доцільності, різноманітні прояви співпраці з окупантами. Зацікавленість науковців темою колабораціонізму в першу чергу була пов'язана з Другою світовою війною, коли він набув масового характеру в окупованих нацистською Німеччиною країнах Західної, Північної і Східної Європи. Після Другої світової війни в європейській і радянській історіографії категорія «колабораціонізм» набула негативного смислу і більшою мірою політичного навантаження та емоційного забарвлення, що відбилось на її змістовному наповненні.

Наукові рефлексії навколо терміну «колабораціонізм» були переважно пов'язані з наступними критеріями: прив'язкою до суб'єктності цього феномену: індивідуальний і колективний; характером співпраці; національною, релігійною, ідеологічною приналежністю; економічними, соціально-історичними умовами. Особливою рисою колабораціонізму в кожній державі було також те, що ідеологічна складова була присутня в абсолютно всіх окупованих системах, різниця була лише в характері домінування. Звільнення окупованих територій поставило наступну проблему, яким чином змістовну характеристику колабораціонізму інсталювати в нормативно-правову систему з відповідним режимом. Європейська і радянська юриспруденція формулювали свої національні системи покарань за колабораційну діяльність, керуючись логікою принципів режимного середовища [6, с. 67–68].

Наукові рефлексії щодо змісту терміну «колабораціонізм» постійно доповнюються новими інтерпретативними поясненнями і характерними ознаками його різновидів. Слід зауважити, що термін «колабораціонізм» виник набагато пізніше, ніж сам феномен, який існує стільки, скільки існує людство і війни. В перекладі з французької (*collaboration* — співпраця, співробітництво) він означає добровільну, навмисну співпрацю з окупаційною владою і надання їй всілякої допомоги. Автором цього терміну прийнято вважати маршала Філіпа Петена, який в липні 1940 року національними зборами був проголошений главою французької держави і призвав підтримати нацистську Німеччину. В його інтерпретації «колабораціонізм» не носив негативного змісту, навпаки, він обумовлював необхідність добровільної співпраці держави з окупантами.

Термін *collaboration* в англійській мові часто вживається в загальному, нейтральному значенні співпраці, для означення ідеологічно мотивованої підтримки окупаційної влади елітами використовують термін «колабораціонізм» (*collaborationism*). В умовах війни цей термін набуває переважно негативного смислу, відповідно до

чого сформувались підходи, які надають свою змістовну характеристику терміну і виокремлюють критерії, за якими його доцільно було б аналізувати.

Оскільки колабораціонізм є багатограним явищем, в науковій літературі на основі історичних фактів з різних держав виокремлюють його види і аналізують різноманітні прояви співпраці з окупантами. На думку українського дослідника Є. Письменного, для більш точної диференціації колабораціонізму необхідно враховувати, що за певних соціально-історичних умов колабораціоністська діяльність мала свою специфіку залежно від країни, яка перебувала під окупацією. Із-поміж іншого ця специфіка зумовлювалась тактикою окупанта; тривалістю окупації; станом економічного та політичного розвитку тієї чи іншої країни в довоєнний час (економічні проблеми, політична криза, відсутність демократичних засад організації суспільства тощо); ступенем залученості до співпраці державних і громадських діячів та впливових соціальних груп, її метою, а також сприйняттям цієї співпраці на різних щаблях суспільства [3, с. 10].

Я. Грицак інтерпретує колабораціонізм як співпрацю населення завойованих держав з окупаційним режимом. Німецька окупація з її жорстоким режимом призвела до колабораціонізму в небачених досі масштабах. Для місцевого населення не стояло питання «колабораціонувати чи не колабораціонувати?», а як «вживити?». Колаборація лише збільшувала шанси на виживання. Міра колаборації визначалася не поневоленими народами, а панівною адміністрацією. Я. Грицак називає види колабораціонізму — вимушений, добровільний та ідеологічний. Він зазначає, що навіть приречених на знищення євреїв примусили створити юденрати та поліцію для виконання німецьких розпоряджень, що стосувалися гетто. Колаборація не обов'язково означала солідарність з ідеологією та практикою фашизму. Зупинившись на колабораціонізмі з ідеологічних міркувань, Я. Грицак зазначає, що в українському варіанті цей вид колабораціонізму не мав домінантного місця. Дослідник погоджується з думкою Джона Армстронга, який дійшов висновку, що український колабораціонізм є найбільш чітко вираженим прикладом переважання етнічних мотивів.

Український колабораціонізм, на думку Я. Грицака, мав ще й територіальний вимір. З його слів, єдиною частиною України, де німці справді заохочували колаборацію, стала Галичина. Але й тут він мав досить умовний характер, оскільки для західних українців ні Польща, ні СРСР не були «своєю країною». Колаборація здійснювалась через формування військових частин та участь в органах окупаційної адміністрації [2, с. 232–234].

У перші місяці німецько-радянського збройного протистояння реалії воєнно-стратегічної обстановки викликали в певній частині

населення надії на щирість намірів окупантів щодо майбутнього України, посилені нацистською пропагандою та негативним досвідом радянської дійсності. Ці сподівання, очевидно, сприяли поширенню доброзичливого ставлення звичайного українця до німецької армії та окупаційної адміністрації в той період. Серед національно свідомої частини українства з'являлися надії на те, що Третій рейх, здолавши комуністичний радянський режим, забезпечить якусь форму самостійного державного розвитку України.

Службовець Київського обласного тресту будівельних матеріалів Федір Пігідо (літературний псевдонім Правобережний) — автор унікального, але до певної міри заангажованого джерела спогадів про своє перебування під нацистською окупацією. Як свідок та безпосередній учасник економічної колаборації він рефлексує щодо причин співпраці з новою владою: «Ніхто, власне, німців не хотів і великого добра від них не ждав. Але ще дужче не хотіли збереження советського режиму, — народи не хотіли воювати, не хотіли віддавати життя за збереження „советської родини“, за збереження колгоспного устрою. Хотів би я знати, коли це й хто називав повстання проти чужої тиранії „зрадою“?» [4, с. 98–99].

Пігідо наводить розмірковування знайомого лікаря А. (ім'я невідоме) про природу явища колаборації радянських громадян, як видається, ще глибші та влучніші за його власні: «Усі ці страхітні явища знаходять своє пояснення в тому, що двадцятип'ятирічні експерименти більшовиків над людськими душами так спотворили їх, ті душі, що витравили все, що було в них людського, святого, що люди втратили образ Божий, і що це є ґрунтом, на якому стали можливі оті явища. Безнастанне руйнування „буржуазної моралі“, руйнування віри в Бога, безнастанне, маніякально вперто-послідовне руйнування родини, зведення поняття родини до чогось набагато нижчого, ніж у тварин. ...Все це уможливило й оту „зраду“...» [4, с. 100].

Однією з форм нацистського заохочення до співпраці в економічній сфері була система видачі патентів на торгівлю. З перших днів окупації німецька влада оголосила все рухоме й нерухоме майно України власністю Рейху. Воно не могло передаватися у володіння як окремих власників, так і монопольних об'єднань.

Майбутня доля цього «особливого майна» мала бути визначена після війни, а поки що для нього встановлювалось опікунське управління, частина передавалася в оренду. Передача підприємств під опіку відбувалася за домовленістю, згідно з якою контрактантом-власником виступала нацистська Німеччина.

На роль розпорядника майном від імені держави окупаційна влада могла призначити певну «досвідчену» особу, з якою підписували договір на видачу «патенту» (Bestellungsurkunde) в довільній формі.

Така формальна домовленість окреслювала загальні положення діяльності призначеного «в межах правильного керівництва господарством», зокрема й обсяг оплати управителю за роботу [1, с. 60].

Отже, підбиваючи підсумки щодо зовнішніх чинників і обставин, котрі зумовлювали ситуацію вибору для людини в умовах військового, цивілізаційного та світоглядного протистояння в Україні періоду Другої світової війни, зазначимо, що пріоритетною моделлю такої поведінки був вибір лояльності. Саме лояльність до існуючих режимів виявлялась визначальним принципом індивідуальної стратегії виживання населення в динамічно мінливих умовах 1939–1945 рр., окреслених анексіоністськими діями Кремля на початку війни, військовими діями на німецько-радянському фронті, нацистською окупацією та відновленням радянського домінування у завершальний період Другої світової війни [5, с. 97–101].

Актуалізація питання колабораціонізму в українському суспільстві з початком незалежності була пов'язана переважно з переглядом історичного минулого без радянського потрактування. Умови колабораціоністської діяльності в часи Другої світової війни на території України, яка не мала своєї державності, кардинальним чином відрізнялись від сьогоденного моменту. Сучасна історія колабораціонізму почалась з 2014 р. з початком війни російської федерації проти України.

Формування нормативної бази щодо колабораційної діяльності і особливо зрозумілої практики покарань за злочини не носило в Україні до 2022 р. системного і чітко визначеного характеру, що не могло не відбитись на однозначному ставленні до цього феномену в суспільстві. До позитивів того часу можна відмітити саме актуалізацію цього питання в засобах масової інформації і початок дискурсу в суспільстві.

Після завершення війни проблема колабораціонізму поставить перед наукою, владою і суспільством нові виклики. Наукові пошуки щодо колабораціонізму мають бути по-новому осмислені та відрефлексовані. Влада має забезпечити прозорість і публічність системи покарань за даний вид діяльності. В українському суспільстві буде відбуватись вирішення двох протилежних проблем.

З одного боку — це проблема покаяння колаборантів і їх індивідуальна відповідальність за скоєні злочини, а з іншого боку — це проблема співіснування з колаборантами в державі.

1. Ветров І. Г. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941–1944 рр. Київ: Четверта хвиля, 2000. 231 с.
2. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. [навч. посібник]. Київ: Генеза, 1996. 360 с.

3. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Северодонецьк: Румянцева Г. В., 2020. 120 с.
4. Пігідо-Правобережний Ф. «Велика Вітчизняна війна». Вінніпег: Вид. «Нового шляху», 1954. 232 с.
5. Потильчак О. Україна у Другій світовій війні: «проблема вибору» на тлі цивілізаційно-світоглядного протистояння (окремі спостереження на мікрорівні соціальної історії). *Київські історичні студії*. 2016. № 1. С. 97–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2016_1_14
6. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2002. № 2. С. 56–60. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.2.9>

Шевченко О. О.

Шлях Японії до великого економічного дива

Приклад Японії показує нам, як і що потрібно робити в критичному, навіть в катастрофічному стані, в якому знаходилася її держава. Я думаю, досвід країни вранішнього сонця допоможе нам у відновленні власної держави. Ні для кого не секрет, що зараз в нашій країні війна. Велика криза і в економічному і технічному стані. Ця стаття допоможе висвітлити всі аспекти економічного розвитку держави в післявоєнний період.

Однією із фундаментальних основ, якою керувались США, була конференція. Яка була проведена 1943 року і в ній приймали участь три держави-союзниці: Америка, Британія і Китай. Місцем проведення конференції був Каїр. Вони разом з керівником Гомінданівського керівництва Чан-Кайші обговорювали військові операції, спрямовані проти розширення Японії. Також одним із головних питань було мирне післявоєнне врегулювання конфлікту на Далекому Сході. Адже після перемоги над Японією міг спалахнути ще один військовий конфлікт, так як ситуація була б нестабільною. В декларації, яка була підписана союзниками, говорилося про те, що військову агресію Японії потрібно спинити. За результатами цієї конференції Китай повернув всі території, окуповані японцями з початку світової війни 1914 р.

Вже 29 серпня 1945 був створений документ, за яким Америка повинна була продумати подальший план дій. Називався він «Основні засади політики Сполучених Штатів Америки щодо Японії у початковий період окупації» [3, с. 205]. В першу чергу в даному документі йшла мова про окупаційне іноземне керівництво, яке не має жодних